

STONE PERUŠKO DANAS

U ovoj današnjoj prigodi što je posvećena obljetnici obrazovanju učitelja i odgojitelja u Istri svakako moramo zastati uz jedno ime, uz ime Tone Peruška. Razloga je tomu napretek. Na ovom mjestu spomenut ću tek nekoliko znatnijih, probranih, dakako, po vlastitome, to će reći, subjektivnom odabiru.

U enciklopedijama i leksikonima uz Peruškovo ime ostalo je zauvijek zabilježeno prije svega dvoje: *učitelj i pisac*, ali jedno i drugo u najširem značenju tih pojmova i s mnoštvom potanjih odrednica. Jer kad kažemo učitelj, mislimo na to da je mladi Tone otpočeo svoju djelatnost ponajprije kao učitelj u pučkoj školi, nastavio ju kao profesor u raznim srednjim školama, radio kao prosvjetni inspektor, da bi taj učiteljski put zaokružio kao utemeljitelj i direktor prve visokoškolske nastavničke institucije u Puli te predavač i mentor budućim učiteljima. A *pisac*? Gotovo od samih učiteljskih početaka, dapače i prije toga, od ranih mladićkih dana pa do kraja života Tone Peruško piše. Piše obilno i raznoliko, javlja se člancima u mnogim glasilima (od kojih neka i sam pokreće) o školstvu i školama u Istri, o jezicima i govorima u Istru, ali i o drugim temama iz povijesti i onodobnoga društvenoga, književnoga i kulturnog života. I opet kao pravi učitelj potiče mnoge oko sebe na pisanje. Na taj način priziva u sjećanje brojne naše učitelje što su ponikli mahom iz manjih sredina i prvotno odabirali upravo to zvanje, da bi ugled i poštovanje stekli kao ljudi od pera. U Peruška je to dvoje ostalo trajno životno opredjeljenje.

A nije tako o njemu zapisano samo u knjigama, već na poseban način živi i u sjećanju mnogih današnjih ljudi. Svatko tko želi lako se može osvjedočiti u to. Jer kad se danas u razgovoru spomenu riječi *škola, akademija*, u svijesti nešto starijih ljudi u Istri u taj niz namah se uklapa ime Tone Peruška, gotovo kao opći pojam.

Prebirući po onome što je Peruško uradio i čime se bavio, moramo poći od korijena, od Peruška u svome vremenu, kako je to već učinjeno na drugom mjestu¹, da bismo mogli jasnije ocijeniti što živi i danas, u promijenjenim svekolikim okolnostima.

Izvori su i poticaji njegovih nastojanja duboki i različiti. Prvi, onaj početni i korijenski interes za materinski jezik i školu ponio je iz roditeljskog doma u Premanturi, od roditelja čiji su davni predci, zajedno s predcima ostalih premanturskih starosjedilaca, pred više stoljeća doselili iz zadarskog zaleđa u to najjužnije istarsko naselje. Da je tako, potvrđuju, pored ostaloga, dva podatka iz njegova života. Tako zarana, još kao dječarac, Peruško surađuje s hrvatskim novinama što su izlazile u Trstu. A kada je po dolasku fašista bilo jasno

---

¹ T. Peruško: U svome vremenu, Istra kroz stoljeća, knj. 30, Rijeka, Pula, 1984.

da u Istri ne će biti škola na hrvatskome jeziku, roditelji upućuju 1922. godine sedam-naestogodišnjega Tonu na školovanje u učiteljsku školu najprije u Zadar pa u Šibenik.

I otada pa sve do kraja života, dakle više od četrdeset godina, traje u različitim vidovima njegova postojana vezanost uz školu i učiteljstvo. Pritom je silom životnih i sudbinski nužnosti mijenjao sredine u kojima je to svoje temeljno duhovno nagnuće ostvarivao.

Prva je u nizu ona dalmatinska, selo Dugopolje, u kojoj za sedam godina izrasta u izvrsna učitelja. Slijedi potom zagrebačka, u kojoj je proveo znatan dio svoga radnog vijeka i potvrdio se na više područja. Iz toga središnjeg međuratnog razdoblja napose se izdvaja njegov rad oko lista Istra. Njegov prijatelj i sumještanim Ive Mihovilović kasnije će zapisati: "Djelovao je kao pokretač i kao uzor za čitavu jednu mlađu generaciju i svojim pisanjem, ali i izravnijom djelatnošću u istarskoj organiziranoj emigraciji, a privlačio je ne samo školovanu nego i radničku omladinu i iznosio njene socijalne probleme."² A kada je poslije Drugoga svjetskog rata, nakon kraćega boravka u Rijeci, opet premješten u Zagreb, pokreće Školske novine, koje i danas traju.

Najzad tu je istarska sredina, kojoj se Peruško konačno vraća 1961., a iz koje zapravo duhom nikada nije ni odlazio i s kojom se „strastveno poistovjećivao“³ cijeloga života. I sada bi ovdje valjalo nizati podatke o njegovu stvaralačkom zamahu na mnogim područjima čiji su tragovi očiti sve do našega vremena, o poslovima kojima se do kraja predavao. Izdvajam i opet tek neke.

Na prvom mjestu tu je skrb oko ustroja nastavničkih studija u Puli, u što spada odabir i dovođenje tada najboljih visokoškolskih nastavnika, oko čega se svojski trudio. Znao je, a o tome je češće i govorio, da se na taj način počinje ostvarivati davna zamisao jednoga drugog znamenitog Istranina, Matije Vlačića, o potrebi da se na ovom graničnom području osnuje sveučilište na slavenskom jeziku. I kao što je poznato, odnedavno i to je ostvareno.

Uz nastavno osoblje tu je i skrb oko prikladnih programa i priručnika. Pritom na prvom mjestu valja spomenuti za ono doba novi nastavni predmet *Nastava o zavičaju* za koji je Peruško izradio program i napisao skripta. Prilika je da se ovdje spomene kako jedan dio tih davnih njegovih nauma živi i danas, jer, primjerice, studenti kroatistike slušaju kolegij *Zavičajna književnost* i odlaze krajem prve godine na izlet *Putovima hrvatskih glagoljaša*.

Preskačući na ovom mjestu Peruškov inače veoma značajan i raznolik izvannastavni rad, napose suradnju u listovima i na radiju, javna predavanja i sl. zadržat ću se nakratko još samo na jednom području, onom jezikoslovnom, jer je taj dio, čini mi se, manje poznat, napose mladima.⁴

---

² Ive Mihovilović: Tone Peruško novinar, Istra, br. 2-3/1977, str. 46.

³ S. Vukušić: Predgovor, u knjizi T. Peruško: U svome vremenu, Istra kroz stoljeća, knj. 30, Rijeka, Pula, 1984., str.9.

⁴ Vidi opširnije u: Ivan Zoričić: Pogledi Tone Peruška na hrvatski jezik u Istri, Jezik, 5/2005., str. 161-170.

Povijest hrvatskoga književnog jezika u prošlom, dvadesetom stoljeću obilježile su ne samo stručne, unutarjezične mijene već i, u još znatnijoj mjeri, izvanjezični, društveni i politički utjecaji. To se osobito zorno opaža gleda li se samo Istra⁵, ta naša najzapadnija pokrajina na razmeđu slavenstva i romanstva, u kojoj su jezični lomovi bili i česti i oštri kao malo gdje drugdje. Dva su od njih najznatnija. Prvo, istom kada se hrvatski jezik u dugoj polovici devetnaestoga i početkom dvadesetog stoljeća najzad stao jače uzdizati, nastupilo je odmah iza Prvog svjetskog rata, nakon što je Istra priključena Italiji, a napose od dolaska fašista na vlast, doba posvemašnjih zabrana, progona i zatiranja svega što je hrvatsko, doba kakvo je jedva zabilježeno na europskim prostorima u novije vrijeme⁶. I, drugo, nakon što je 1943. godine po kapitulaciji fašističke Italije taj prostor politički sjedinjen s matičnom zemljom, valjalo je često polaziti gotovo od samih početaka, školovati kadrove na hrvatskom jeziku, otvarati škole svih razina i širiti jezičnu kulturu u svim slojevima pučanstva. A to je pučanstvo, iako stoljećima u znatnoj mjeri odvojeno od vlastite matice, očuvalo nacionalnu svijest i svoj organski govor, makar i obilato zasićen posuđenicama. Međutim, poznavanje hrvatskoga književnog jezika bilo je slabo, izuzme li se uzak krug intelektualaca koji su se školovali u Zagrebu ili po drugim mjestima prve Jugoslavije.

Svemu se tome pridružuju i one odlike što će ih znatno kasnije zapaziti S. Vukušić: “Peruško je imao izvanredan sluh za pravi jezični obrat, za ljepotu riječi, napisane i izgovorene, a jedva bi mu promakla kriva riječ i govorni nesklad. I uvijek je čuo svjež jezični izbor i reagirao na jezičnu prinovu.”⁷

Iako se Peruško doticao jezika i jezičnih pitanja u Istri u nizu svojih povijesnih i publicističkih članaka, izrazitije su tomu posvećena dva njegova rada. Jedan je “*Pravopisni priručnik*” iz 1957. godine, a drugi su “*Razgovori o jeziku u Istri*” iz 1965. Temeljni pogledi iz ovoga potonjeg uvršteni su i u “*Knjigu o Istri*”, koju je Peruško namislio, a dovršili su ju suradnici nakon njegove smrti.

Sam autor u predgovoru “*Pravopisnog priručnika za riječi s glasovima č, ć, dž, đ, ije, je*”, kako glasi potpuni naslov toga djela, kaže da je rađen prema tadašnjim pravopisima i rječnicima. Iz toga je očito da se autor poslužio kroatističkim, upravo hrvatskim i srpskim izvorima iz prve polovice prošloga stoljeća, birajući one pravopisne teme oko kojih u njegovo vrijeme nije bilo prijepora, ali su se o njih mnogi spoticali u jezičnoj praksi. Njegova je nakana bila izrazito praktične naravi. “Iako je ovaj pravopisni priručnik namijenjen u prvome redu učenicima obavezne škole, on će poslužiti i učenicima ostalih škola, a i odraslima, jer riječi, koje se u njemu nalaze, spadaju u krug riječi, s kojima se svaki čitalac susreće pri čitanju novina, časopisa, i knjiga, a osim toga baš ove riječi mnogi, i učenici i odrasli, vrlo često pogrešno pišu.”⁸

---

⁵ U ovom radu, kao i u Peruškovim jezičnim razmatranjima, riječ je samo o onome (većem) dijelu istarskog poluotoka koji je u sastavu hrvatske države.

⁶ Kao trajni svjedoci bezumna zatiranja hrvatskoga jezika i kulture ostaju, pored ostaloga, outčeni glagoljski natpisi u kamenu po mnogim mjestima u srednjoj i sjevernoj Istri: Hum, Vrh, Sovinjak i dr.

⁷ Isto, str. 12

⁸ T. Peruško: *Pravopisni priručnik za riječi s glasovima č, ć, dž, đ, ije, je*, ŠK, Zagreb, 1957., str. 5.

Peruško je i u ovom radu kao i u svim drugima polazio od žive govorne prakse, od nauma kako da pomogne učenicima i nastavnicima u usvajanju pravopisnih pravila koja su tada bila na snazi. Najveći je njegov prinos metodičke naravi jer svakoj od triju skupina (č, ć, zatim dž, đ, pa refleksi staroga jata) pristupa trojako. Najprije kreće od izgovora tih glasova jer se, kaže autor, “jezik (se) uči u prvom redu sluhom (uhom), zatim glasom (govornim organima), a tek nakon toga vidom (očima) i pokretom (rukou u pisanju)”⁹. Stoga svaka cjelina sadrži, prvo, kratak uvodni dio koji čitatelju objašnjava kako naučiti izgovor glasova, a istom potom slijede, na drugom mjestu u nizu, onodobna pravopisna pravila i iza njih rječnik probranih riječi s dotičnim glasovima. Upravo je u rječnik Peruško unio ponešto vlastitih proširaka. Tako su se na popisu našla, uz ostalo, sva mjesna imena iz Istre sa spomenutim glasovima, i to bez obzira na veličinu naselja: *Brseč, Ičići, Koromačno, Čepić, Lanišće* i dr. “jer se u pisanju tih imena” – obrazlaže autor – “u ostalim krajevima naše zemlje još dosta griješi”¹⁰.

Peruškov je priručnik još jedna pravopisna knjiga nastala iz nastavnih potreba i u vrijeme kada Boranićeva pravopisa odavno nije bilo na knjižarskom tržištu. Stoga je bio dočekan kao knjiga u koju treba zagledati i po kojoj se valja ravnati u poučavanju. Njezina je vrijednost ponajviše u tome što je autor prikupio znatan dio leksičkoga korpusa s afrikatama i alternantama staroga jata i što je pokazao kako se na jednostavan i prikladan način mogu savladati pravogovorne i pravopisne teškoće što ih prate. Međutim, na tom su području problemi ostali gotovo isti kao i u ono vrijeme od prije pedesetak godina, ako danas nisu i veći, jer još uvijek nisu riješene ni sve teorijske dvojbe, napose kada je riječ o alternaciji refleksa staroga jata. Stoga je taj priručnik aktualan i danas, možda ipak više u metodičkom pogledu. Tomu valja pridodati da je metodički pristup jezičnim pitanjima, što ga je Peruško zasnovao u njemu, kasnije opširno primijenio i razradio u svom najopsežnijem i najpoznatijem djelu “*Materinski jezik u obaveznoj školi (Specijalna didaktika)*”. Taj je metodički udžbenik svojedobno bio toliko popularan da je u razmaku od deset godina, od 1961. do 1971., pretiskan čak u šest izdanja.

Druga Peruškova jezikoslovna knjiga (“*Razgovori o jeziku u Istri*”) sadrži uvodni tekst o imenu jezika, podužu raspravu o hrvatskim narječjima i govorima te romanskim jezicima i govorima u Istri, osvrt na jezik Jurine i Franine, nešto napomena o jeziku Istarskog razvoda. Tu su još članci o jeziku narodne pjesme, značenju imena mjesta (toponima), proširenosti rodbinskih naziva u narodnim govorima, o nasilnoj promjeni prezimena i mjesnih imena po Istri u doba talijanskog fašizma i dva kraća priloga, jedan o pridjevu *pulski i puljski*, drugi o sklonidbi prezimena na -i, tipa *Keršovani*.

Sam je autor tvrdio, stoji u predgovoru, da su ti razgovori samo popularizacija već poznatih dostignuća u jezikoslovlju i da u njima nema ničega novoga što u znanosti nije već otprije poznato. To je, dakako, izraz autorove skromnosti, pa će pomniji i upućeniji čitatelj i u njoj lako razlučiti što je Peruško preuzeo od drugih, a što su njegovi prinosi i novi pogledi.

Polazište mu je u imenu jezika “jer ni danas, 20 godina nakon oslobođenja,” – tvrdi on – “nisu mnogima jasni neki osnovni pojmovi o jeziku, narodnosti i sl. Talijanski fa-

---

⁹ Isto, str. 8.

¹⁰ Isto, str. 4.

šizam, a ranije iredentistička i imperijalistička propaganda, ostavili su u glavama ljudi veliku zbrku koja, na žalost, još ni do danas nije sasvim razbistrena”¹¹. A upravo to, ime jezika, bilo je predmetom stoljetnih prijepora u hrvatskim zemljama sve do nedavna vremena pa bi svatko upućeniji u jezična pitanja očekivao još jedan iz mnoštva priloga o toj temi. Međutim, Peruško umjesto učene rasprave u uvodu prepričava dva događaja iz nastavne prakse koji svjedoče “kako ni u školama ovdje u Istri nisu posvećivali dovoljno pažnje jezičnoj kulturi” koja čini osnovicu svekolike kulture.¹² U njima je riječ o tome da se u praksi čak i među školovanim ljudima nerijetko rabi naziv *istrijski* umjesto hrvatski jezik.

A to onda navodi Peruška da sažeto i jasno iznese svoj opći pristup hrvatskom jeziku u Istri, koji se lako razabire iz svih njegovih jezikoslovnih prinosi: “Po jeziku smo danas mi u Istri ono što jesmo: njegujemo ga, čuvajmo ga i dalje razvijajmo. Obogaćujemo ga riječima i oblicima iz velike i bogate riznice hrvatskosrpskog književnog jezika i odstranjujemo iz njega sve ono što je u njega silom prilika ušlo u toku stoljeća, u prvom redu riječi i izraze koji su se u naš jezik uvukle iz drugih jezika ili su nam silom nametnute za vrijeme tuđe vladavine.”¹³ Moglo bi se reći da su protekla desetljeća malo što oduzela od aktualnosti tih riječi.

Sve u svemu, Peruškova nevelika knjižica ima svoje zasebno mjesto u golemu mnoštvu jezikoslovnih radova o istarskom jezičnom mozaiku. Iznikla je iz ljubavi prema užem zavičaju i hrvatskom jeziku i iz potrebe da se unese reda u poimanje jezika i u jezičnu svijest ljudi. Njezin autor gleda na hrvatski jezik na temelju onodobnih jezikoslovnih spoznaja, zanima ga prije svega živi jezik i iznosi poglede slične današnjima kada je riječ o jeziku u književnom djelu.

Posve je naravno da su neki dijelovi u jednome i drugom Peruškovu priručniku danas zastarjeli. U hrvatskom jezikoslovlju dosta se toga promijenilo u prošlih četrdesetak godina pa je tako i s Peruškom. Promjene sežu od naziva jezika, koji je u njega mogao biti samo hrvatskosrpski, pa do brojnih izmjena na dijalektološkom zemljovidu hrvatskih govora u Istri. Važnije je ipak da je Peruško pristupao svakomu pa i naoko sitnom jezičnom pitanju promišljeno i s biranim jezičnim osjećajem. Škole je podsjećao na njihovu veliku zadaću u promicanju jezične kulture, u izvornoj narodnoj pjesmi i narodnim govorima nalazio je stare jezične posebnosti vrijedne nasljedovanja, putovao je po mnogim krajevima, slušao i bilježio živu narodnu riječ, poticao suvremenike da posvete više pozornosti toponomastici svoga kraja. I o svemu je tome pisao pouzdano i živahno.

U najkraćem, kako tvrdi S. Vukušić, „Peruško ide u red onih duhova našeg primorskog prostora koji su izraz tisućljetnog napora hrvatskog naroda da se potvrdi na svome tlu.“¹⁴ Tomu valja pridodati da je bio i ostao uzorom u mnogočemu svojim suvremenicima i da današnjim naraštajima zorno svjedoči vlastitim primjerom kako se voli nastavnički poziv i kako se služi duhovnim potreba svoga narodu.

---

¹¹ T. Peruško: Razgovori o jeziku u Istri, “Glas Istre”, Pula, 1965., str. 7.

¹² Isto, str. 9.

¹³ Isto, str. 75.

¹⁴ S. Vukušić, o. c., str. 14.